

СТРУКТУРНЕ НАПОВНЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЦИКЛІВ У КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ КРИЗОВИХ ПРОЦЕСІВ

Досліджуються структура сучасного економічного циклу та особливості протікання його окремих фаз і ланок. У контексті дослідження в якості базової запропонована трирівнева модель економічного циклу, яка складається з: двох стадій – знижувальної та підвищувальної; чотирьох фаз – спад, депресія, підйом, пік і шести ланок – рецесія, криза, депресія, поживлення, бум, пік. Таке структурне наповнення економічного циклу зумовлене, найперше, відносним зменшенням глибини криз. Із економічного циклу практично випала криза, тому дослідники частіше говорять про рецесію. У сучасних умовах кризи належить розглядати не як неминуче явище, а як певний виняток, притаманний соціально-економічним системам з низьким рівнем антикризової стійкості. Для стійких систем рецесія є кінцевим етапом циклу і початковим етапом нового циклу.

Ключові слова: економічний цикл, стадія циклу, фаза циклу, ланка циклу, рецесія, криза, кризовий процес.

Постановка проблеми. Дослідження циклічного характеру економіки, виявлення особливостей динаміки соціально-економічних систем на різних етапах економічного циклу постійно перебувають у центрі уваги вчених-економістів, адже залежно від їх адекватності реальній економічній ситуації визначається ґрунтовність управлінських рішень на мезо- та макрорівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Циклічні коливання економічного розвитку досліджуються майже три століття. У цілому теорію циклічного розвитку розроблено в працях економістів кінця ХІХ — початку ХХ ст. А. Афталіона, У. Джевонса, В. Зомбарта, К. Маркса, М. Туган-Барановського тощо. У наступному цю теорію розвивали Й. Шумпетер, С. Кузнець, К. Кларк, У. Мітчелл, П. Боккар та ін. Велике значення для розвитку теорій економічних циклів мали дослідження Дж. М. Кейнса та його послідовників Р. Харрода, Дж. Хікса, А. Хансена та ін. Проблеми визначення особливостей сучасного циклічного розвитку та окремих фаз економічного циклу присвячено роботи В. Акуленка, О. Білоруса, А. Гальчинського, В. Геєця, А. Єрохіної, Я. Жаліла, А. Задой, О. Іларіонова, І. Крючкової, Д. Лук'яненка, Б. Панасюка, Є. Слуцького, П. Тригуба, Ю. Яковця та ін. Дослідження економічної динаміки на окремих фазах економічного циклу стає все більш нагальною у зв'язку зі зростанням відкритості економіки України, підвищенням кількісних і якісних показників її міжнародної інтеграції, посиленням впливу з боку світової економічної системи.

Постановка завдання. Метою роботи є уточнення структури сучасного економічного циклу, особливостей протікання його окремих фаз у контексті світової фінансово-економічної кризи. Об'єкт дослідження – циклічність економічного розвитку соціально-економічних систем, а предметом – економічний цикл та його структурні складові – стадії, фази та ланки.

Викладення основного матеріалу дослідження. Дослідники надають різного значення циклам окремих видів. Переважна більшість з них зосереджує свою увагу на середньо-терміновому циклі, який також називають «промисловий», «бізнесовий» чи «економічний». Класичне визначення економічного циклу розробили американські вчені А. Берне та У. Мітчелл, згідно з яким економічні цикли – це тип коливань у сукупній економічній активності нації, яка організує свою діяльність у формі приватного підприємництва; цикл складається з періоду піднесення, який спостерігається одночасно в багатьох видах економічної діяльності і змінюється загальним для всієї економіки періодом спаду, скорочення виробництва з наступним поживленням, яке перейде у фазу піднесення наступного циклу; така зміна фаз циклу повторюється, але не обов'язково періодично. На сьогодні розрізняють класичний і сучасний економічні цикли.

Прихильники чотирифазової класичної моделі виокремлюють фази спаду, депресії, поживлення та підйому, які послідовно змінюються. При цьому стани кризи та буму не виокремлюють як окремі його складові. Обґрунтування чотирифазної структури циклу запроваджено К. Жугляром та розвинено в працях К. Маркса, К. Туган-Барановського та ін. Розвиваючи чотирифазову модель, К. Маркс виділяв шість етапів розвитку циклу, «в яких рухається сучасна промисловість, – стан спокою, поживлення, що зростає, процвітання, перевиробництво, крах, стагнація, стан спокою і т. д.» [1]. Й. Шумпетер у своїх дослідженнях також виходив з положення, що цикл складається із чотирьох фаз: процвітання (prosperity), спаду або рецесії (recession), депресії (depression) та відновлення (recovery) [2]. Розмежувальні пункти між критичними станами економіки протягом циклу Й. Шумпетер бачить у точках перегину або близьких до них місцях, для яких він запроваджує термін «околиці точки рівноваги».

Існує й інша термінологія для позначення фаз економічного циклу. Наприклад, П. Самуельсон використовує поняття «стиснення», «оживання», «експансія» та «пік». К. Макконнелл і С. Брю вважають, що термін «економічний цикл» означає піднесення і спади рівнів економічної активності протягом кількох років один за одним, при цьому мають місце фази «пік», «спад», «депресія» та «оживання».

У наукових розробках А. Бернса і В. Мітчелла, чотирифазний підхід до структури економічного циклу набув подальшого розвитку [3]. Учені розглядають верхні точки (peaks) і нижні точки (troughs) як критичні розмежувальні пункти циклу. Із цих позицій найбільш тривала частина циклу може бути розподілена на фазу експансії, або зростання (expansion), що простирається від нижньої до верхньої точки, і фазу стиску, або спаду (contraction), що простирається від верхньої до нижньої точки. На нижній (поворотній) точці виникає поживлення (revival) і швидко переростає в тривалу фазу зростання. На верхній (поворотній) точці починається рецесія (recession) й розгортається у фазу спаду [4]. Цикл, отже, складається з чотирьох фаз: поживлення (revival), зростання (expansion), рецесії (recession) і спаду (contraction). Далі А. Бернс і В. Мітчелл підрозділяють кожен закінчений цикл від верхньої до нижньої фази включно на дев'ять стадій: I – нижня фаза, з якої цикл починається; II, III, IV – фаза зростання (експансія), що поділяється на три ланки; V – верхня фаза (бум); VI, VII і VIII – фаза спаду (стиск), що поділяється на три ланки; IX – нижня фаза, якою цикл завершується. Автори умовно встановили, що кожна нижня й верхня фаза охоплює собою період, який дорівнює трьом місяцям. Фаза «експансія» поділяється в часі на три рівні частини (ланки). Подібно поділяється на складові й фаза «стиск».

Отже, ще А. Бернс і В. Мітчелл помітили обмеженість «класичної», чотирифазової моделі економічного циклу. Класична модель циклу не дає змоги достатньо глибоко дослідити особливості сучасного розвитку економіки, в якій відбуваються кардинальні зміни під впливом системних перетворень, глобалізаційних процесів, зростання ролі фінансової сфери в розвитку економіки.

Домінуючим елементом економічного циклу стають фінансові кризи, які розповсюджують негативний вплив на світове господарство. Відповідно, значний внесок у розвиток проблеми фазової структури циклу зроблено в 90-х роках ХХ ст. з позицій взаємного впливу економічного циклу та стану фінансових ринків. Базові тенденції в динаміці провідних ринків – акцій, облігацій, товарів (матеріальних активів, предметів споживання), визначаються особливостями фаз економічного циклу, що послідовно розвиваються.

Фахівці аналітичної агенції Index Invest

використовують більш детальну класифікацію фаз економічного циклу, відповідно до якої цикл складається з двох стадій – спаду і піднесення, кожна стадія, в свою чергу – з трьох етапів – раннього, середнього та пізнього, кожен етап містить дві фази, що дає змогу виокремити загалом дванадцять фаз циклу. Перехід від однієї фази до іншої ідентифікується шляхом аналізу динаміки 20 економічних і фінансових індикаторів, а також технічних характеристик ринку. Хоча індикатори, що використовуються, мають різноплановий характер і змінюються в часі з різною інтенсивністю, їхній сумісний аналіз дозволяє на основі нагромадження ознак, що свідчать про односпрямований тип зміни основних факторів розвитку економіки, відстежувати моменти її переходу з поточної фази в наступну. Аналіз динаміки фінансових ринків дає змогу зі значною впевненістю зробити прогноз щодо економічного розвитку в цілому [5].

Діагностика фази економічного циклу і, відповідно, запобігання кризовим явищам є одним з найбільш складних завдань макроекономічного прогнозування. Дослідження циклічності потребує співвіднесення її із загальносистемними поняттями стадії, фази та ланки. Стадію/фазу при цьому належить розуміти як довготерміновий/короткотерміновий період розвитку соціально-економічної системи, що має будь-яку якісну особливість, а під ланкою – стан системи в певний момент часу.

У контексті дослідження динаміки кризових процесів на мезо- та макрорівнях у яку базова пропонується трирівнева модель економічного циклу, яка складається з: двох стадій – знижувальної та підвищувальної; чотирьох фаз – спад, депресія, підйом, пік і шести ланок – рецесія, криза, депресія, поживлення, бум, пік (рис. 1).

Такий набір фаз і ланок зумовлений, найперше, відносним зменшенням глибини криз. Із економічного циклу практично випала криза, дослідники частіше говорять про рецесію. Класичні підходи до структурування життєвого циклу єдині в тому, що наприкінці життєвого циклу системи її очікує криза, яку можна вважати і кінцевим етапом циклу, і початковим етапом нового циклу, але за умови, що в макросистемі відбудуться позитивні масштабні зміни. У сучасних умовах криза не може до кінця виконати свою «очисну» функцію, не стає вихідним пунктом масового відновлення техніки і технології, а, отже, не сприяє оновленню економіки. На нашу думку в сучасних умовах кризу належить розглядати не як неминуче явище, а як певний виняток, що притаманний соціально-економічним системам з низьким рівнем антикризової стійкості. Для стійких систем рецесія є кінцевим етапом циклу і початковим етапом нового циклу.

– пом'якшенні циклічних коливань завдяки державному регулюванню. Значний вплив урядів держав для регулювання кризовими явищами призвів до того, що деякі вчені взагалі піддають сумніву наявність економічних циклів, замінюючи їх терміном економічні коливання. Таке визначення дає можливість розглядати лише дві протилежні стадії: низхідну – триває від піка до дна, а особливо тривалий та глибокий спад називається депресією (depression); висхідна – триває від дна до піка;

– частішими та серйознішими за своїми наслідками стають нециклічні коливання, сукупність яких вивчена недостатньо, а отже, відсутні ефективні методи їх регулювання;

– циклічні процеси в невеликих соціально-економічних системах, економіка яких значно залежить від зовнішніх умов, відрізняються від процесів у великих соціально-економічних системах, економіка яких менш залежна від зовнішнього світу. Практично неможливо виробити єдину для всіх соціально-економічних систем теорію економічного циклу.

4. Не завжди цикл відбувається з проявом усіх фаз. Це характерно для:

– соціально-економічних систем з високим рівнем антикризової стійкості – система може після рецесії розпочати підйом (бум). У такому випадку можуть випадати фази саме кризи та депресії;

– соціально-економічних систем з низьким рівнем антикризової стійкості, – які не можуть вийти з кризи та досягнувши докризового рівня ввійти в наступну (вищу) фазу циклу, а впадають у колапс. У такому випадку може випадати фаза розвитку(буму) та інші.

5. Особливо актуальним на даний час треба визнати опрацювання положень теорії економічних циклів в антикризовому аспекті. Це зумовлено тим, що економічна система України недостатньо «знайома» з поняттям кризи, оскільки функціонує в умовах ринкової економіки нетривалий час. Відсутність досвіду та навичок у більшості регіональних керівників і керівників державного рівня щодо управління регіоном/країною в умовах кризи посилюється складною економічною ситуацією у світі, яка присутня майже всі роки її існування в ринкових відносинах.

Список літератури

1. Маркс К. Капитал / К. Маркс, Ф. Энгельс // Сочинения. – Т. 25, кн. 3, ч. 1. – 495 с.
2. Shumpeter J.A. Business Cycles / J.A. Shumpeter – McGraw-Hill Book Co. N.Y., 1939. Vol. I.
3. Burns, Arthur F., Mitchell Wesley C. Measuring Business Cycles / Arthur F. Burns, Wesley C. Mitchell. – Published by NBER, NBER Book Series Studies in Business Sycles, 1946. – 590 p.

4. Дементьева Е.В. Моделирование поведения объекта экономики с использованием экономических циклов / Е.В. Дементьева // <http://masters.donntu.edu.ua/2005/fvti/dementieva/diss/diss.htm>
5. Аналитическое агентство IndexInvest. Информационно-аналитический сайт // <http://www.ledyah.org.ru/index.htm>

Аннотация

Валентин Талах

СТРУКТУРНОЕ НАПОЛНЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЦИКЛОВ В КОНТЕКСТЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ДИНАМИКИ КРИЗИСНЫХ ПРОЦЕССОВ

Исследуются структура современного экономического цикла и особенности протекания его отдельных фаз и звеньев. В контексте исследования в качестве базовой предложена трехуровневая модель экономического цикла, которая состоит из: двух стадий – снижающей и повышательной; четырех фаз – спад, депрессия, подъем и пик; шести звеньев – рецессия, кризис, депрессия, оживление, бум и пик. Такое структурное наполнение экономического цикла обусловлено, прежде всего, относительным уменьшением глубины кризисов. Из экономического цикла практически выпал кризис, исследователи чаще говорят о рецессии. В современных условиях кризис следует рассматривать не как неминуемое явление, а как определенное исключение, которое присуще для социально-экономических систем с низким уровнем антикризисной устойчивости. Для устойчивых систем рецессия является конечным этапом цикла и начальным этапом нового цикла.

Ключевые слова: экономический цикл, стадия цикла, фаза цикла, звено цикла, рецессия, кризис, кризисный процесс.

Summary

Valentin Talakh

STRUCTURAL FILLING OF ECONOMIC CYCLES IN THE CONTEXT OF RESEARCH OF DYNAMICS OF CRISIS PROCESSES

The structure of the current economic cycle and peculiarities of its individual phases and links are investigated in this paper. In the context of research as basic was proposed three-level model of the economic cycle. The model consists of two stages: decreasing and increasing, four phases - slump, depression, recovery and peak, six units – recession, crisis, depression, reactivation, boom and peak. Such structural content of the economic cycle is due to the relative decrease in the depth of crisis. Crisis has nearly fallen out of the economic cycle, researchers often talk about recession. In modern conditions crisis should not be considered as inevitable phenomenon, but as exception inherent to the social and economic systems with low levels of anti-crisis stability. For stable systems recession is the final stage of the cycle and the initial phase of a new cycle.

Key words: business cycle, stage of the cycle, phase of the cycle, the cycle link, recession, crisis, crisis process.